

Maarit Lamminmäki

VTK, ETM
Suomen Syöpärekisteri

Kuva: Sari Aarnipuu.

Maastamuutto suomalaisissa sanomalehdissä vuosina 1902, 1970 ja 2016

Avainsanat: maastamuutto, siirtolaisuus, aivovuoto, lehdistö

Maastamuuttoa on käsitelty suomalaisessa lehdistössä sekä valtakunnan tasolla että alueellisesti Amerikan muuton ajoista lähtien. Lähestymistapa ja kehukset, joissa maastamuuttoa tarkastellaan, ovat kuitenkin vaihdelleet: vuonna 1902 maastamuuttoa lähestyttiin isänmaallisuuden ja uhan, vuonna 1970 epäonnistuneen talous-, työvoima- ja aluepolitiikan sekä vuonna 2016 yksilön toimijuuden kehyksistä. Siirtolaisuuskäsitteen käyttö on muuttunut vuosikymmenten kuluessa. Mitä enemmän muuttajan toimijuus uutisoinnissa korostuu, sitä epätodennäköisempää on, että häntä kutsutaan siirtolaiseksi. Siirtolaisuuden ja maastamuuton rinnalle on noussut termi aivovuoto. Artikkelini pohjautuu Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian oppiaineeseen tehtyyn kandidaatintutkielmaani, jonka tutkimusaineistona olivat Suomessa 1902, 1970 ja 2016 ilmestyneet suomenkieliset sanomalehdet Helsingin Sanomat, Kaleva ja Päivälehti. Tarkastelun kohteena olivat sanomalehdissä julkaistujen uutisten ja muiden kirjoitusten ilmiöstä esiin nostamat teemat, rinnastukset, puhetapa ja sävy sekä lehdistön tavat kehystää maastamuuttoa koskevaa kirjoittelua.

Suomeen saapui vuoden 2015 aikana aiempia vuosia enemmän turvapaikanhakijoita, ja niin perinteisessä kuin sosiaalisessakin mediassa alettiin käydä aiheesta vilkasta keskustelua. Puheissa puututtiin myös sanavalintoihin, joita ihmisistä ja muuttoliikkeestä

käytettiin, kun uutisoitiin maahan saapuvien vyörystä, tulvasta ja aallosta. Puhuminen ihmisistä hallitsemattomana luonnonvoimana nähtiin joko perusteltuna tai nöyryyttävänä kielikuvana. Uutisointi ja siitä käyty keskustelu saivat minut pohtimaan maastamuuton uutisointia, jonka tarkastelu on jäänyt maahanmuuttouutisointia vähemmälle huomiolle, ja päätin tehdä talous- ja sosiaalishistorian kandidaatintutkielmani aiheesta.

Vertailin työssäni lehdistön välittämää kuvaa maastamuutosta ja maastamuuttajista Suomessa eri aikakausina, 1900-luvun alun Amerikkaan muuton, 1960–70-luvuilla Ruotsiin suuntautuneen sekä viimeaikaisen, 2010-luvun suomalaissiirtolaisuuden aikaan. Tutkimusaineistoni koostui vuosien 1902, 1970 ja 2016 Helsingin Sanomien (vuonna 1902 nimellä Päivälehti) ja Kalevan julkaisuista, joita oli yhteensä 1 702. Etsin tutkimusaiheittani käsitteleviä juttuja joko hakusanojen avulla tai mikrofilmitallenteilta systemaattisesti selaten. Tarkastelun kohteena olivat sanomalehtien ilmiöstä esiin nostamat teemat, rinnastukset, puhetapa ja sävy sekä lehdistön tavat kehystää maastamuuttoa koskevaa kirjoittelua.

Siirtolaiskuumetta, toivottomuutta ja aivovuotoa

”Siirtolaisuus on maan waiwa” kirjoitettiin Kalevassa 17. maaliskuuta 1902 julkaistussa

jutussa, jonka otsikkona oli Kirje Kokkolasta. Lehtikirjoituksia vertaillen saa ensi alkuun kuvan, että näin todellakin on. Siirtolaisuus ja maastamuutto käsitellään jonain normaalityylisellä poikkeavana ja useimmiten ikävänä tapahtumana. Maastamuutto nähdään kaikin aikoina uhkana. Sanavalinnat kuume, tulva ja vuoto korostavat syntyvää mielikuvaa. Jopa vuonna 2016, globalisaation ja ylijärjestyksen aikana, koulutettujen ihmisten maastamuutto synnyttää puheen aiuvuodosta ja -viennistä. Siirtolaisuuden tarjoamia mahdollisuuksia ei sen sijaan nähdä – osamisen jakamisesta, vaihdosta tai kierrosta ei puhuta lainkaan.

Maastamuuttajat eivät ole minään aikakautena yhtenäinen ryhmä. Silti muuttajista annetaan usein yksipuolinen kuva. Toki eri aikoina korostuvat eri ikäryhmät, sukupuolet sekä ammatti- ja koulutusryhmät. Ruotsiin vuonna 1970 muuttaneiden joukossa on silmiinpistävää lähtijöiden nuori ikä ja lasten osuus. Yli 70 prosenttia maasta muuttaneista oli tilastotietojen mukaan alle 25-vuotiaita. Vuonna 1902 kaksi kolmasosa muuttaneista oli miehiä. Ammattiluokitain suurin muuttajaryhmä olivat loiset ja mäkitupalaiset, joita oli maastamuuttajista neljäsosa. Vuonna 2016 muuttaneiden enemmistö (55 %) oli naisia. Koulutusasteen mukaan tarkasteltuna suurin muuttajaryhmä oli toisen asteen koulutuksen saaneet, joita oli 40 prosenttia täysi-ikäisistä maastamuuttajista.

Päivälehdessä ja Kalevassa uutisoitiin vuoden 1902 aikana siirtolaisuudesta toistuvasti. Esiin nousseita teemoja olivat maastamuuton määrä ja muuttajien jakauma, taloudelliset ja muut maastamuuton syyt ja seuraukset sekä siirtolaisten matkanteko ja elämä uudella mantereella. Suomalaisten maastamuutosta käytettiin vuosisadan alussa yleisimmin termiä siirtolaisuus. Päivälehdessä oli jonkin verran enemmän kirjoituksia myös muiden maiden siirtolaisuudesta. Kalevassa jutut keskittyivät Suomeen, ja niiden joukossa oli useampia siirtolaisuuteen kärkevästi ja kielteisesti kantaa ottavia. Silti molemmissa lehdissä julkaistiin myös kirjoituksia, joissa siirtolaisuuden syitä ja seurauksia tarkasteltiin useasta näkökulmasta. Kirjoitusten sävy vaihteli paljon. Joukossa oli laimean positiivisia ja neutraaleja tiedotteita, mutta myös hyökkäviä ja uhkakuvia ja pelkoa herätteleviä tekstejä. Lehtien toimistusten ohella äänen pääsivät eri yhdistykset, yksityiset ihmiset, laivayhtiön edustajat sekä Amerikassa jo asuvat siirtolaiset. Maastamuuttoa suunnittelevia ei kuultu, vaikka muuton syitä arvuuteltiin tai niistä kirjoitettiin varmoina tietoina.

Maastamuuttoa lähestytään vuosisadan alun lehdissä toistuvasti isänmaallisuuden ja uhan kehyksistä, joista ensin mainitun esiintymättömyys voidaan myös nähdä osana uhkaa. Ilmiön haitallisuus ja poikkeavuus normaaliin kansakunnan tilaan käy ilmi sanavalinnoissa, kun kirjoitetaan muun muassa kuumeesta ja tulvasta. Isänmaallisuutta tai sen puutetta korostavat jutut nostavat esiin kotiin jätetyt perheenjäsenet, autioituvat kylät ja laiskuuden. Maastamuutto tuodaan selvästi esiin yksilön ratkaisuna. Maastamuuton tilastointiin ja muuttajien seurantaan liittyvät uutiset nojaavat viranomaisten ylläpitämiin tilastoihin. Vaikka näiden uutisten sävy onkin useimmiten neutraali, ovat ne osoitus siitä, että maastamuutto on viranomaisten valvomaa. Ilmiö esitettiin mediassa siis myös kontrollin kehyksestä.

Vuonna 1970 ilmiön käsittelyssä painotuvat viranomaisten, poliitikkojen ja muiden hallinnon tai työelämän asiantuntijoiden näkemykset. Ministerit, maaherrat, ammattiyhdistysliikkeen edustajat, kansanedustajat ja tutkijat kirjoittavat aiheesta ja esittävät ratkaisuja ongelmalliseksi koettuun ilmiöön omissa nimissään tai heidän puheitaan ja esitelmiään siteerataan. Maastamuuttajien omia kirjoituksia ei ole, ja heidän haastattelunsa jäävät lehdistössä sivuosaan. Maastamuutto näyttäytyy rakenteellisena ilmiönä, ei yksilöiden elämänkulkuna ja toimijuutta esiin tuovana toimintana. Suomessa järjestettiin maaliskuussa 1970 eduskuntavaalit. On siis luonnollista, että niiden lähestyminen näkyy alkuvuonna molemmissa lehdissä poliittisen näkökulman korostumisena. Muuttotappiosta ja Suomen väkimäärän laskusta kerrotaan lukuja, jotka ovat "hälyttäviä" ja "huolestuttavat". Muuttajia on tasaisena "virtana", muuttoliike on "paniikinomaisen rajua" ja siirtolaisuuden "hyökyaalto" kulkee kohti Ruotsia. Uuteen ennätykseen noussutta maastamuuttoa verrataan jopa nälkävuosiin.

Muuttoliike pois maasta oli vuonna 2016 huomattavasti vähäisempää kuin reilut sata vuotta aiemmin ja vuonna 1970, jolloin noin yhdeksän promillea väestöstä muutti maasta. Tämä luonnollisesti näkyy myös sanomalehtikirjoittelun määrässä, ja maastamuutto onkin ilmiönä läsnä vuoden 2016 lehdissä vain satunnaisesti. Äänen pääsevät tällöin erityisesti koulutetut muuttaneet tai potentiaaliset muuttajat, pärjäävät ja aktiiviset ihmiset, joiden elämä on nivoutunut osaksi globaalia ja verkottunutta maailmaa. Maastamuutto on jatkuva prosessi, jolle ei näy selkeää alkua, eikä loppua. Heidän rinnallaan kuullaan asiantuntijoita. Ilmiötä tarkastellaan pääasiassa globaalin maailman ja yksilökeskeisen toimijuuden ja valintojen kehyksistä.

Vuoden 2016 lehtijuttujen perusteella yksi merkittävimmistä lähtöön sysäävistä syistä on asenneilmapiiri Suomessa. Jutuissa viitataan arvomaailmojen jännitteisiin ja yhteiskunnassa vallitseviin mielipiteisiin. Erityisesti Helsingin Sanomissa nousevat esiin myös yliopistojen rahoitukseen tehdyt leikkaukset, joiden yhtenä seurauksena mainitaan maastamuuton uhkaava kasvu. Mahdollisimpia muuttajia ovat kirjoitusten mukaan lahjakaimmat ja muun muassa "opettajien kerma". Aivovuotoa verrataan sulavaan jäätikköön, kun odotetaan korkeasti koulutettujen virtaavan ulkomaille. Poikkeuksellisen laajasta huippututkijoiden alkaneesta paosta uutisoidaan, mutta ilmiötä ei suhteuteta aiempiin muuttoihin tai maahan edelleen jääviin.

Asiantuntijoiden, tutkijoiden ja opiskelijoiden ohella maastamuuttoa tarkastellaan Espanjaan tai muualle Etelä-Eurooppaan muuttaneiden eläkeläisten näkökulmasta. Näissä uutisissa nousevat esiin syytökset veropakolaisuudesta, jota pidetään epäisänmaallisena. Isänmaallisuuden vaade tai epäily epäisänmaallisuudesta ei vastaavalla tavalla nouse esiin nuoremmissa muuttajista kertovissa jutuissa, vaikka Suomen verotappio mainittaisiinkin.

Pettureita, uhreja ja aktiivisia toimijoita

Vaikka kirjoittelussa on eri vuosina paljon yhtäläisyyksiä, on siinä kuitenkin jokaisena vuonna erilainen sävy, ja lehtien valitsemat kehykset ilmiön tarkasteluun vaihtelevat aikakausittain. Siinä missä vuoden 1902 siirtolaisuus nähtiin pääosin isänmaallisen Suomen petturuutena, olivat vuoden 1970 maastamuuttajat lehtikirjoitusten mukaan väränlaisen politiikan uhreja ja pakotettuja lähtemään. Muuttajat ja valtio asetettiin vastakkain. Uhrius jäi vuoden 2016 kirjoittelussa sivuun, mutta Suomen kyvyttömyys tarjota näkymiä mielekkästä ja innostavasta tulevaisuudesta nousi silloinkin jutuissa esiin.

Kehystämisen tavoissa ja lehdissä esiin nostetuissa teemoissa oli eroja myös alueiden välillä. Helsingin Sanomat oli kannanotoissaan Kalevaa pidättyväisempi vuosina 1902 ja 1970. On luonnollista, että väkimäärän suhteellisen suuri väheneminen Pohjanmaalla ja Pohjois-Suomessa noina vuosina lisäsi sekä Kalevassa julkaistujen kirjoitusten määrää että terävöitti puheita. Yliopistoväen maastamuutto koettiin ilmeisesti vuonna 2016 erityisesti pääkaupunkia koskettavana alueellisena uhkana, mikä nosti aivovuoto-keskustelun Helsingin Sanomien palstoille joksikin aikaa.

Juttujen määrä kertoi ilmiön merkittävyydestä kunakin ajanjaksona. Maastamu-

ton ollessa kiivaimmillaan vuonna 1970, sitä käsiteltiin toistuvasti muun muassa lehtien pääkirjoituksissa. Myös vuoden 1902 lehdet nostivat siirtolaisuuden säännöllisesti juttuaiheeksi, ja maastamuuttajien määrät uutisoitiin tarkasti paikkakunnittain. Vuonna 2016 maastamuutto jäi marginaaliin, maahanmuuton ja siitä käydyn keskustelun jalkoihin.

Muuttajat itse pääsevät kunnolla ääneen vasta vuoden 2016 lehdissä. Silloinkin äänestä ovat enimmäkseen vain tietynlaiset, koulutetut ja asiantuntijoina toimivat muuttajat, iso osa muuttaneesta kansasta jää edelleen vaille puheenvuoroa. Asiantuntijuudella on merkittävä rooli siirtolaisuusteeman käsitelyssä myös vuonna 1970, kun siirtolaisuutta käsitellään enimmäkseen politiikan kehyksissä. Asiantuntijuus on silloin poliitikkojen ja viranomaisten asiantuntijuutta.

Siirtolaisuuskäsitteen käytössä on viimeisten 50 vuoden aikana tapahtunut selvä muutos. Suomalaiset maastamuuttajat olivat 1900-luvun alussa ja 1970-luvulla lehdistön kielenkäytössä siirtolaisia. 2000-luvulla siirtolaiset ovat muualla. Sana näyttää yhdistyvän sekä muuttajien lähtömaiden asemaan maailmanpolitiikassa että heidän asemaansa siirtolaisina. Mitä enemmän muuttajan toimijuus uutisoinnissa korostui, sitä epätodennäköisempää oli, että häntä kutsuttiin siirtolaiseksi. Esimerkkinä siirtolaisuuskäsitteen käytöstä on Kalevassa 14. helmikuuta 2016 julkaistu juttu Espanjassa asuvista suomalaiseläkeläisistä ja Espanjan vanhuksia hoitavista siirtolaisista. Molemmat ryhmät ovat maahanmuuttajia, mutta suomalaisista ei kertaakaan puhuta jutussa siirtolaisina. Kun puhuttiin siirtolaisuudesta Suomen ja suomalaisten yhteydessä, sillä viitattiin useimmiten menneeseen aikaan, joko Amerikan siirtolaisuuteen tai Ruotsiin muuttoon. Suomalaisen maastamuutto siirtolaisuutena nousi nykyaikana esiin vain asiantuntijoiden ja tutkijoiden haastatteluissa ja mielipidekirjoituksissa.

Lopuksi

Tutkielmani tuloksia ei voi yleistää kattamaan maastamuuton käsittelyä koko suomalaisessa mediakentässä, eikä se ollut tarkoituksaan. Tavoitteenani oli kuvata ja vertailla lehdistön välittämää kuvaa maastamuutosta ja maastamuuttajista Suomessa eri aikakausina valitun aineiston pohjalta. Aineiston valinta on luonnollisesti vaikuttanut tekemiini tulkintoihin. Siirtolaisuudesta olisi todennäköisesti noussut esiin muitakin teemoja, jos olisin valinnut aineistoksi esimerkiksi Työmies-lehden vuodelta 1902 tai

ammattilehdet vuodelta 2016. Samoin tulkin-tani Ruotsiin muuton kytkemisestä pääosin poliittiseen puheeseen olisi voinut muuttua, jos olisin tarkastellut kirjoittelua useampana peräkkäisenä vuonna, en vain eduskuntavaali-vuonna 1970. Maastamuuton ja lehdistön siitä antaman kuvan vertailua olisikin hyvä jatkotutkimuksissa syventää ja yhdistää maastamuuttajien omaan kertomaan.

Aineistona käytetyt sanomalehdet

Helsingin Sanomat, numerot 1–352, 1970 ja numerot 1–354, 2016.

Kaleva, numerot 1–303, 1902, numerot 1–116 ja 265–352, 1970 ja numerot 1–118 ja 269–356, 2016.

Päivälehti, numerot 1–303, 1902

Esityksiä vuoden 2021 palkinnon saajaksi vastaanotetaan 30.4. asti!

Turussa toimiva Siirtolaisuusinstituutti perusti John Mortonin nimeä kantavan tunnustuspalkinnon keväällä 2010. Palkinto myönnetään vuosittain muuttoliikkeiden ja monikulttuurisuuden hyväksi tehdystä erittäin ansiokkaasta työstä tai teosta. Tunnustus voidaan myöntää henkilölle, yhteisölle tai viranomaiselle. Tunnustuspalkintoon oikeuttavan teon on liityttävä suomalaiseen tai Suomessa tapahtuneeseen muuttoliikkeeseen.

Palkinnosta päättää Siirtolaisuusinstituutin hallitus. Hallitus voi nimetä palkinnon saajan myös muiden kuin esitettyjen ehdokkaiden joukosta. Esityksiä voivat tehdä koti- ja ulkomaiset yhteisöt sekä yksityiset henkilöt. Esityksiä palkinnon saajista voi tehdä 30.4.2021 asti.

**Esitykset voi lähettää osoitteeseen: kirsi.sainio@utu.fi
Viestin aiheeksi: John Morton**